

v boji o prioritu medzi ich dvoma generáciami. Kým zástancovia prvej generácie isté obmedzenia osobnej slobody v záujme zabezpečenia slobody pozitívnej striktne odmietajú, druhá skupina je ochotná pristúpiť na čiastočné skreslenie osobnej slobody s ohľadom na zabezpečenie dôstojného života pre jednotlivcov i po sociálnej stránke. Autorka upozorňuje na nebezpečenstvá radikálneho relativizmu, ktorý v kontexte hlásania rešpektovania odlišných kultúr disponuje silnými argumentmi, no v konečnom dôsledku môže spôsobovať ľudské tragédie celých národov. Preto táto časť obsahuje výzvu k (aspoň) základným a univerzálnym mantinelom ľudských práv, ktoré by mali platiť paušálne pre všetky kultúry a národy. Naopak, opačným extrémom je ideologizácia (privatizácia) ľudských práv, ktorá sa zvykne zneužívať v politickom súboji. Z. Palovičová však dodáva, že: „Ľudské práva v tomto kontexte nie sú vzor jednotného modelu spoločnosti, ktorý možno uplatniť univerzálnie. Ich podoba a konkrétny spôsob presadenia musí vychádzať z konkrétnej politickej diskusie v konkrétnych podmienkach“ (s. 83). Výsledkom tejto diskusie má byť konsenzus a spoločenský zmier – situácia, keď sú menšiny chránené pred vplyvom väčšiny. Žiaľ, i podľa slov autorky sa ľudské práva v súčasnosti čoraz viac stávajú nástrojom mocenských a ideologických cieľov svetových veľmocí.

Autorka príspevku čitateľovi predkladá hodnotný výklad dôležitej a málo preskúmanej problematiky vzniku, chápania, rozdelenia a aplikácie ľudských práv, obohatený aj o vlastné pohľady a kritiku. Čitateľa dozaista čaká zrozumiteľný text, ktorý vysvetľuje úskalia i prínosy fenoménu ľudských práv od histórie až po súčasný diskurz.

Jakub Švec

Jakub Švec
Katedra filozofie FF UMB
Tajovského 40
974 09 Banská Bystrica
Slovenská republika
e-mail: jakub.svec@umb.sk

ADAM GREIF, MARTIN NUHLÍČEK:

Epistemické intuície

Univerzita Komenského v Bratislave 2017, 117 s.

Intuície. Nezriedka sa na ne v každodennom živote odvolávame, a to najmä vtedy, keď máme napríklad objasniť, vysvetliť či zdôvodniť (sebe alebo niekomu inému) niektoré z našich praktických konaní, rozhodnutí a hodnotení. Preto nečudo, že intuície ako také, ich charakter, miesto a úloha v týchto činnostiach neunikli pozornosti teoretikov z rôznych oblastí skúmania, a teda ani filozofov. A hoci je pravdou, že filozofi sa vo svojich skúmaníach a pri vytváraní svojich koncepcií na intuície často odvolávajú, už oveľa zriedkavejšie sa venujú ich explicitnej analýze, ktorá by ich mala nielen formálne a obsahovo objasniť, ale najmä ukázať ich povahu, možnosti a hranice. Objasnenie možností a hraníc intuícií je pritom v istom zmysle nielen zaujímavé, ale aj dôležité – keď už pre nič iné, tak pre odpoveď na otázku, či je tendencia

odvolávať sa na intuície (všeobecne vo filozofii, konkrétnejšie napr. vo filozofii mysle, v epistemológii, alebo aj v ďalších oblastiach teoretického skúmania) natoľko bezproblémová, ako sa s ňou v mnohých filozofických koncepciách a aj vo filozofickej praxi narába. Za príspevok k úsiliu o objasnenie fungovania intuícií vo filozofii (konkrétnejšie v epistemológii) možno pokladať aj publikáciu Adama Greifa a Martina Nuhlička *Epistemické intuície*.

Práca *Epistemické intuície* však nereprezentuje špecifické epistemologické skúmania, ako by sa dalo usudzovať z jej názvu, a jej priamym predmetom nie sú špecifické epistemické intuície ako také. Jej špecifikum tkvie v tom, že intuíciami sa zaoberá z metafizofického stanoviska, teda zo stanoviska, ktoré pokladá filozofické intuície za „významný metodologický nástroj, pomocou ktorého môžeme získať a obhajovať filozofické poznatky“ (s. 5), a epistemické intuície ako také za „podmnožinu intuícií, ktorá sa nám javí v istom zmysle prvotná. Sú to totiž intuície spájané s poznaním, čiže tie intuície, ktorými sú údajne podložené špecifické filozofické poznatky“ (s. 5). Práca je rozdelená do štyroch tematických, na seba nadväzujúcich kapitol.

V prvej kapitole s názvom *Identifikácia epistemických intuícií* sa autori snažia sformulovať predbežnú (východiskovú) teóriu epistemických intuícií, a to prostredníctvom dvoch krokov. Prvým je odlišenie a eliminácia spôsobov používania intuíčných výrazov na základe príkladov tak v prirodzenom jazyku (v slovenčine), ako aj v niektorých disciplínach, ktoré s výrazmi tohto typu nejako narábajú (psychológia, logika, matematika). Druhým je (čiastočne opäť na základe príkladov) formulácia piatich metafizofických téz o epistemických intuíciách a štyroch hlavných znakov filozofických intuícií. V tejto ich „východiskovej“ teórii intuícia figuruje predbežne ako „možno intelektuálna mentálna schopnosť, ktorá sa zakladá na mentálnej schopnosti pojmovej kompetencie. Intuícia ako schopnosť produkuje mentálne stavy, a tie nazývame intuície. Intuície sú propozíčné mentálne stavy, ktoré majú vlastnú fenomenológiu, odlišnú od iných druhov mentálnych stavov. Propozície, o ktorých intuície sú, nie sú odvodené z iných presvedčení, a sú bezprostredne zdôvodnené alebo *prima facie* zdôvodnené. Zároveň môžu poskytovať zdôvodnenie alebo *prima facie* zdôvodnenie filozofickým tézám“ (s. 32). Uvedená charakteristika autorom potom rámcuje problematiku, ktorou sa uberá ich skúmanie v nasledujúcich kapitolách.

V druhej kapitole s názvom *Znaky epistemických intuícií* sa autori usilujú uplatnením metódy príkladov (konkrétne napr. analýzou Gettierových príkladov) preukázať, že v reálnej filozofickej praxi (špecificky v oblasti epistemológie) sa intuície vyskytujú, používajú a hrajú významnú úlohu. Aplikácie tejto metódy však zároveň ukazuje, že aj keď epistemickým intuíciám túto úlohu nejako priznáme (napr. preukázaním explicitne prítomného apelovania na intuície), ešte vždy zostáva problémom, čo ich vlastne robí intuíciami, teda čo znamená, že intuíciami sú. Pomerne široká rôznorodosť konkrétnych odpovedí z filozoficko-epistemologickej praxe vedie autorov k tomu, aby (vzhľadom na rámec piatich prijatých téz o epistemických intuíciách) identifikovali aspoň niektoré znaky, ktoré sa vo filozofickej praxi vyskytujú najčastejšie a na ktorých sa teda stúpenci intuícií a ich epistemologickej či metodologickej úlohy vo filozofii zhodujú. Medzi takéto znaky radia *špecifickú fenomenológiu* – názor, že určité presvedčenia sa nám prezentujú ako samozrejmé (*evidentnosť*), *neinferenčnosť* – neodvodenosť z niečoho iného (intuitívne súdy nie sú odvodené z iných súdov, pokladajú sa teda za bezprostredné), *apriórnosť* zdôvodnenia – epistemické intuície poskytujú zdôvodnenie, ktoré má apriórny (neempirický) charakter, *pojmová kompetentnosť* – intuície sú prejavy (produkty) našej konceptuálnej alebo lingvistickej kompetencie. Z týchto štyroch znakov však v konfrontácii s filozofickou praxou podľa autorov obstoja ako nevyhnutné len dva – *neinferenčnosť*

a *apriórnosť*. Špecifickú fenomenológiu a súvislosť so schopnosťou pojmovej kompetencie nemožno na základe filozofickej praxe ani dokázať, ani vyvrátiť. Výsledky týchto skúmaní potom autorov vedú k formulovaniu závažnému záveru (minimálne pre epistemologické teórie, ktoré priznávajú intuíciam významnú úlohu, ale aj pre špecificky epistemologické teórie intuície ako takej), že epistemické intuície síce môžu poskytovať filozofickým tvrdeniam zdôvodnenie, no nie je to vždy tak a nedeje sa to nevyhnutne (s. 72, 105).

Tretia kapitola *Povaha epistemických intuícii* sa zaoberá kritickým skúmaním teórií intuícii, konkrétne troch v literatúre často navrhovaných a diskutovaných teórií. Predmetom skúmania však nie sú celé teórie, ale len definície intuícii (zdrojové aj upravené), ktoré tieto teórie reprezentujú. Snahou autorov je na základe kritického preskúmania týchto definícií nájsť prijateľnú definíciu (teóriu) intuície. Táto by mala, rovnako ako nimi skúmané definície, odolať námietkam (postavených zvyčajne na protipríkladoch) a mala by byť v čo najužšom súlade s charakterom a spôsobom prezentácie intuícii vo filozofickej praxi. Z hľadiska splnenia týchto požiadaviek autori postupne analyzujú definície (teórie), ktoré intuície charakterizujú a identifikujú ako 1) presvedčenia, 2) dispozície veriť (dispozície pre presvedčenia), 3) *sui generis* mentálne stavy (napr. *intelektuálne zdania*). Výsledkom ich skúmania tejto časti je nakoniec stanovisko, podľa ktorého je najrozumnejšie prijať definíciu (teóriu), podľa ktorej filozofické intuície sú „dispozíciami veriť na základe pojmového porozumenia“ (s. 94). A keďže epistemické intuície autori pokladajú za druh filozofických intuícii, epistemické intuície potom charakterizujú ako „dispozície veriť na základe pojmového porozumenia, ktoré sa týkajú poznania zdôvodnenia, evidencie a ďalších predmetov epistemologického záujmu“ (s. 94).

V štvrtej kapitole *Metafilozofia epistemických intuícii* sa autori vracajú k piatim metafyzickým tézám o epistemických intuíciách, ktoré si sformulovali v prvej kapitole, teraz však z pohľadu nimi prijatej teórie (definície) intuície. Výsledkom tohto zladovania je vyhodnotenie pravdivosti týchto téz, ktoré reprezentujú ich výsledný názor, ako aj základné stanoviská k problematike epistemických intuícii. V sumárnej a zjednodušenej podobe ho možno sformulovať asi takto: epistemické intuície (ako podmnožina špecificky filozofických intuícii) existujú, epistemológovia sa vo svojej praxi na ne odvolávajú a keď to robia, odvolávajú sa na propozíčné mentálne stavy. Epistemické intuície však nemajú pozitívny epistemický status, teda neposkytujú pozitívny epistemický status propozíciám, ktoré vyjadrujú. V tomto zmysle by tak (v zmysle zdrojov evidencie alebo zdôvodnenia) vo filozofii nemali plniť nijakú metodologickú úlohu. No aj napriek tomu „to ešte neznamená, že nemôžu plniť nijakú úlohu – ich možné uplatnenie vidíme v rovine dialektických predpokladov filozofovania“ (s. 106).

Vo filozofii je bežné, že každý názor má svojich zástancov, ale aj oponentov, ktorí z rozličných dôvodov odmietajú prijať predložené závery. A tak je to aj v prípade tejto práce. Skeptik alebo možný oponent by mohli voči autorom vznášať námietky, a tým minimálne spochybňovať ich východiská, postupy či závery na rôznej úrovni. A to napríklad od legitimity, charakteru a hodnoty výsledkov metafilozofických skúmaní vo všeobecnosti cez konkrétnejšie možnosti používanej metódy (metóda príkladov) až po špecifické konkrétne problémy (interpretácia Gettierových príkladov ako príkladov používania intuícii vo filozofickej praxi). Autorom slúži ku cti, že s touto skutočnosťou rátajú, sami na ňu na viacerých miestach upozorňujú a ich stanoviská sú v konkrétnych prípadoch jasne identifikovateľné. Napriek tomu sa nazdávam, že viaceré miesta a problémy by si zaslúžili trochu hlbšiu diskusiu a objasnenie. Ak si napríklad aj nebudeme všimáť skutočnosť, na ktorú autori upozorňujú, a to že sami „metafilozofia sa však nezhodnú na správnej metafilozofickej teórii intuícii“ (s. 15) – zrejme

v dôsledku nejednoznačnosti chápania toho, čo vlastne filozofické intuície sú – ostáva otázkou, či nám skúmanie konkrétnych paradigmatických príkladov (teórií, definícií), v ktorých sa deje (či už explicitne alebo implicitne) odvolávanie na intuície, niečo spoľahlivé o filozofických intuíciách ako takých aj povie (ak teda pripustíme ich existenciu). Sami autori totiž tvrdia: „Len čo budeme vedieť, čo presne filozofické intuície sú, budeme môcť povedať, čo sú EI, keďže EI pokladáme za ich podmnožinu“ (s. 75). Podľa môjho, možno psychologicky čisto intuitívneho názoru nie. Možno nám nimi zvolený postup pomôže nájsť (za pomoci identifikácie konkrétnych znakov použitých v jednotlivých definíciách intuícií a konfrontácie s reálnou filozofickou praxou) tú najmenej problematickú (alebo „najpriateľnejšiu“) teóriu (definíciu) – teda teóriu (definíciu) intuície, ktorá „by bola čo najviac v súlade s tým, ako sa prezentujú epistemické intuície v reálnej filozofickej praxi“ (s. 105). To však ešte neznamená, že filozofické intuície jestvujú. prípadne že majú ten charakter, ktorý uvádzajú zložky v takto nájdenej definícii.

A v tejto súvislosti ešte jedna poznámka. Priznávam, že mi nie je celkom zrejmé, ako mám rozumieť použitiu výrazu „evidencia“, uplatňovanému v prípade ich druhého kritéria (pravidla) – ak „... intuície majú špecifický znak, ktorý pokladáme za prítomný, tak ide o zhodu s našou evidenciou...“ (s. 74) a „prijateľná teória by mala postulovať (alebo by z nej mali vyplývať) tie znaky epistemických intuícií, ktoré sa potvrdili vo filozofickej praxi...“ (s. 105). Autori totiž jednotlivé skúmané definície nenavrhujú, ale viac-menej vyberajú z konkrétnych filozofických teórií (vyberajú, uvádzajú, citujú a upravujú konkrétne vyjadrenia konkrétnych autorov na adresu intuícií). V tomto zmysle sa teda dá povedať, že reálna filozofická prax je už „zdrojom“ nimi analyzovaných teórií. Ak je to tak a požiadavka „reálnej filozofickej praxe“ by mala (ako evidencia) byť zároveň súčasťou kritéria prijateľnosti znaku (definície, teórie), nejde potom o triviálnosť, prípadne redundanciu či kruhosť?

Prirodzene, otázok a problémov, ktoré sa týkajú nielen špecifických epistemických intuícií, by sa určite našlo viac. Tie by však už prekročili rámec recenzie aj rozsah a charakter problematiky nastolenej autormi. Sympatickou črtou práce je rozhodne fakt, že jej autori nepokladajú svoje stanoviská k navrhovaným riešeniam za definitívne a konečné, čím ponechávajú priestor na diskusiu i na ďalší možný smer skúmania problematiky, ktorá je síce v súčasnej filozofii pomerne populárna, no v slovenskej filozofii nie tak často pertraktovaná. V tomto zmysle možno *Epistemické intuície* Adama Greifa a Martina Nuhlička považovať za prácu, ktorá čitateľa rozhodne viac než len oboznamuje so súčasným stavom skúmanej problematiky. Podľa môjho názoru práca predovšetkým vytvára živnú pôdu a otvára priestor ďalším fundovaným a kritickým výskumom a odborným hlbším diskusiám, a to tak v špecifickej epistemologickej oblasti, ako aj v oblasti metafizických skúmaní. V tomto zmysle teda môže poslúžiť aj ako študijný zdroj a materiál vhodný na vysokoškolské vzdelávanie rôznych zameraní a úrovní, najmä však tých, ktorých integrálnou súčasťou je problematika poznania a poznávania (prípadne intuícií ako takých).

Ladislav Sabela

Ladislav Sabela
Katedra filozofie a dejín filozofie FiF UK
Šafárikovo nám. 6
818 01 Bratislava 1
Slovenská republika
e-mail: ladislav.sabela@fphil.uniba.sk